

MAGYAR HADTÖRTÉNELMI EMLÉKEK A KÜLFÖLDI MÚZEUMOKBAN.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Nemsokára immár egy ezredéve lesz, hogy a magyarság fegyverrel kezében elfoglalta e hazát és azóta annyi századon keresztül, sokszor szomorú és sokszor dicsőségtől sugárzó története nem egyéb, mint napról napra való harcolásának története. Egy fegyveres nemzet önfentartási ösztöntől sugalt küzdelme, ezernyi ellen-ség ellen.

És ha ma eme múlt emlékeit keressük, hogy egybegyűjtve azokat megrajzoljuk, belőlük ama dicső korszakok képét, hogy feltüntetve az ősök hazaszeretetének és vitézségének nagy példáit, a jelen és jövő nemzedékeit hasonló tettekre lelkesítsük: alig, vagy csak oly gyér emlékeket találunk, a melyek tekintve fényes hadi múltunkat, csak a fájdalom érzetét kelthetik föl bennünk.

A magyar nemzeti múzeum régiségtárának egyik szobájában vannak kiállítva azon, a maguk nemében mindenesetre becses, de csekélyszámú s összefüggő képet egyáltalán nem nyújtó hadtörténelmi emlékeink, melyeket ezredéves fényes hadi múltjából a magyar nemzet szegényesen a magáénak nevezhet.

Vagy csak hogy ennyi van nemzeti köztulajdonban s nyilvánosan hozzáférhetővé téve, mert hiszen szerteszét az országban magánosok tulajdonában, vidéki városi és iskolai múzeumokban s főképen főuraink kastélyaiban, váraiban és gyűjteményeiben még igen sok becses emlék van a hazában, melyeknek létezéséről 1876-ban az árvízkárosultak javára a Károlyi-palotában, 1884-ben

ötvösművekből a magy. nemzeti múzeumban, és 1886-ban a Buda-
vár visszafoglalása 200 éves ünnepe alkalmából rendezett törté-
nelmi kiállítások eléggé meggyőzhettek.

Mind a mellett a magyar nemzeti múzeum nem bír például
egyetlen teljes régi vértet, vagy páncélszatot sem, holott a kora
középkortól kezdve egész hadseregeink öltözködtek így. Mátyás
király, midőn 1485 június 1-én Bécsset elfoglalja, oda 8000 pánczé-
los lovag élén vonúl be. Még 1526-ban is, a szerencsétlen mohácsi
ütközetben, II. Lajos király 25 ezer főből álló hadsereg élén áll,
melynek legnagyobb része szintén vértezett lovag volt.

És annyival inkább érezzük e hiányt, mert hiszen a bécsi és
grácsi fegyvermúzeumokban még ma is ezredeket lehetne fölsze-
relni ily régi magyar eredetű vértetekbe.

Már Szent István korától kezdve, különösen pedig a későbbi
századokban, a török harcok alatt, Magyarország az egész Európa
lovagjainak hadi iskolája volt. Valóban nincs Európában nép,
mely velünk vagy ellenünk, de hazánk földjén ne harczolt volna.
És mindezen népek írói elismerik, hogy tanultak tőlünk. Tanúl-
mányozták sajátlagos keleties harczmodorunkat, elsajátították és
átvették ezen harczmodor fejleményeit képező fegyverzetünket,
vagy annak legalább egyes alkatrészeit, minő a nyíl, a csákány, a
buzogány, a szablya, a tárcsa-paizs, a páncéling, a huszársisak s
végül a könnyű lovassági fegyvernem, maga a huszárság. És ezek
az idegen hadak, akár mint ellenség, akár mint fegyvertárs fordúl-
tak is meg nálunk, akár mint hadi zsákmányt akár mint ajándékot,
de mindig nagyszámú becses, — az akkori világban különösen
becses, — jó és szép fegyvert vittek magukkal hazájukba.

Innen van, hogy Európa minden nagyobb hadi múzeumában,
elkezdvé a konstantinápolyi janicsár-múzeumtól, keresztül a párisi
tüzérségi múzeumon, a berlini Zeughauson, a drezdai történelmi
múzeumon, a brüsszeli, müncheni, nürnbergi, bécsi és grácsi mú-
zeumokon át egészen az orosz zarskoë-seloi gyűjteményig, rendkí-
vül sok a magyar hadtörténelmi emlék; bizony igen sok helyt
nagyon sokkal több, mint a mennyivel mi bírunk idehaza.

Mikor a közelebbi években a magyar kormány *Munkácsy*
Mihályt megbízta, hogy az újonnan épülő s a honfoglalás ezer
eves ünnepére megnyitandó új országház üléstermét, egy a hon-

foglalást ábrázoló nagy frescovel díszítse, — a művész a nemzet tudományos intézeteihez fordult, hogy neki a honfoglaló ősök fegyverzetét illetőleg útbaigazítást adnának. És az egész korszakot illetőleg, csak egyetlen kardot s néhány boglárt és pitykét tudtak fölmutatni a hazai gyűjtemények, melyekre nézve valószínű, hogy az említett korszakból származnak: úgy, hogy művésznk a magak lakóhelyén. Párisban a musée d'artillerie-ben, a régi keleti fegyverek között lesz bizonyára kénytelen keresni azokat a formákat, melyekbe képe százakra menő alakját öltöztesse.

És mindezeket ezúttal nem azért mondom el ily nyíltsággal, mintha az bármely irányban is szemrehányás akarna lenni, hanem csupán azért, hogy megmutassam, mily egyetértő, vállvetett munkára van szükségünk, hogy e téren századok mulasztásait pótoljuk, még pedig oly mérvben, mint azt múltunk és nemzeti méltóságunk megkívánja.

Ugyanezen eszmék és érzelmek hatása alatt állott a magyar tudományos akadémia hadtudományi bizottsága is, midőn már 1886-ban történt újbóli megalakulása után fölvette működési programjába egy magyar hadtörténelmi múzeum létesítését.

És már 1888 december hó 20-án fölterjesztést intéz a válás- és közoktatásügyi miniszterhez, melyben egy hadtörténelmi múzeum fölállítását, vagy legalább a nemzeti múzeumban egy újonnan fölállítandó «magyar hadtörténelmi osztály» létesítésére a kezdeményező lépéseket megtétetni kéri.

E fölterjesztésben az akadémia bizottsága a következő lelkes szavakban vázolja ez intézmény célját: «A magyar nemzet — úgymond — fegyverrel kezében foglalta el hazánk földét, fegyverrel védte azt századokon át; a főpaptól kezdve, ki ma az oltári szentséget emelte jobbjában, holnap pedig a villogó kardot, — le egész a legutolsó jobbágyig, ki családi erekléként adta át fegyverét fiának, hogy az ősök vitézsége ivadékról-ivadékra tovább szálljon, — az egész nemzetnek csak egy valódi foglalkozása volt: a harcz. A nyugat népei ápolhatták a tudományokat, ápolhatták a művészeteket; nekünk magyaroknak csak egy tudományunk, csak egy művészetünk volt, melyben azonban a nemzet minden tagja mester vala, és ez ismét csak a harcz volt.

Hogy ily körülmények között a bennünket környező népek

és nemzetek között alig találunk egyet is, melynek történelme hadi eseményekben s így hadi dicsőségben is, gazdagabb volna mint a miénk, az természetes; hisz évszázadokon át mi védtük őket a mongol és ozmán tenger hullámai ellen, mi fogtuk föl a csapásokat, melyek nekik valának szánva. És Magyarország e szerepe még nem ért véget. Még előttünk áll egy bizonyos, elmaradhatlan küzdelem, mely nagyságra az előbbiekkal könnyen fölerhet, veszélyességre pedig azokat még felül is múlhatja. Szükségünk van tehát még arra, hogy az ősök nagy küzdelmének emléke élénk idéztessék, hogy magasztos példáikból erőt merítsünk, vitézséget, lelkesedést, mindenek fölött pedig hazaszeretetet tanuljunk.»

És ez époly lelkes, mint hazafias indítványnak meg is lett a maga üdvös eredménye :

Csáky Albin gróf közoktatásügyi miniszter, meghallgatva előbb a magyar nemzeti múzeum igazgatóságának s a régiségtár őrének is szakvéleményét, a hadtörténelmi múzeum fölállítását elhatározta s az előmunkálatok megkezdését elrendelte, — gondoskodván arról is, hogy mindeme czélokra tárczája költségvetésében évről évre bizonyos összegek fölvétessenek.

Az előkészítő munkálatok programmjában egyelőre két fő czél tűzetett ki: a külföldön levő s az országban elszórva levő magyar hadtörténelmi emlékek megvizsgálása és összeírása.

A föladat egyik részét illetőleg, engemet ért a megtisztelő és kitüntető megbízatás, hogy a középeurópai múzeumokat tanulmányozás tárgyává tegyem.

A közoktatásügyi miniszter úr ajánló és megbízó levelével ellátva, *Bécs, Grác, Salzburg, München, Nürnberg, Stuttgart, Karlsruhe, Strassburg, Páris, Brüssel, Berlin* és *Drezda* múzeumait, történelmi és műgyűjteményeit vizsgáltam át, kutatva mindenütt a magyar, vagy csak legalább magyar vonatkozású hadtörténelmi emlékeket. E mellett azonban folytonosan szem előtt tartva egy magyar hadtörténelmi múzeum fölállításának czélját, figyelemmel kísértem és behatólag tanulmányoztam az említettem intézetek belső szervezetét, ügykezelését, rendszerét s általában azon elveket, melyek szerint azok berendezve és vezetve vannak.

Mindezekre vonatkozó észleleteim főbb eredményeit kívánom

ezúttal elmondani, még pedig utazásom sorrendjében, városonkint csoportosítva az adatokat.

I. *Bécs*. Azon százados közjogi kapocsnál fogva, mely bennünket a Habsburg házzal és Ausztriával egybefűz, önkényt következik, hogy királyaink bécsi fegyverkamaráiban és szertáraiban a mindinkább terjedő magyaros fegyverzet számos emléke maradt fenn. A Habsburgház uralkodóiban és uralkodó hercegeiben e mellett mindenkor élénk érzék volt a fegyverek és hadi emlékek gyűjtése iránt és e szempontból, mint azt mozgalmas hadi történetünk eléggé igazolja — alkalmasabb terület mint Magyarország — már a XV. század elejétől fogva alig volt Európában.

Egy császári fegyvergyűjtemény gyarapodásának a régi időkben százféle módja és alkalma volt. És mindeme útakon temérdek magyar hadtörténelmi emlék gyűlt össze lassankint a bécsi császári fegyvergyűjteményekbe, úgy hogy ma már e tekintetben reánk nézve ez a leggazdagabb és legbecsesebb gyűjtemény, telve nemzeti ereklyékkel, melyekre minden magyar kegyelettel tekint, — minők Mátyás király kardja, a csapatai által viselt paizsok, Róbert Károly király fiának, Kálmán püspöknek kardja, a szerencsétlen II. Lajos király vértete, a hős Zrínyi Miklós hadi öltözete, Báthory István és Apaffy Mihály páncélzata, II. Rákóczy Ferencz hadi zászlója stb. És a melyeket minden hazafi szívesen látna itthon, a magyar nemzeti múzeum őrizetében.

A bécsi császári fegyvergyűjtemények története sok tekintetben fölvilágosít annak gyarapodása felől s megmagyarázza, hogy mily útakon jutott számos magyar fegyver egyéb külföldi múzeumokba, pl. Innsbruckba, Grácba, sőt Párisba és Madridba is; — miért azt *Boheim*, a császári fegyvergyűjtemények őrének nyomán,¹⁾ kivonatossan a következőkben adjuk:

«A császári ház fegyvergyűjteménye első sorban a Habsburgház tagjainak és rokonainak különböző fegyvertáraiból keletkezett s egészen III. Frigyes császár idejébe nyúlik vissza. A gyűjtemény nem csekély része pedig I. Miksa császár és tiroli Zsigmond főherczeg hagyatékából ered.

¹⁾ *Boheim* Wendelin. Kunsthistorische Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. Führer durch die Waffensammlung. Wien, 1889. K. 8-adr. 203 l. *Archaeologiai Értesítő* 1889. évf. 410—12. ll. ismertetve.

Az ezen távoli időközre vonatkozó ismeretek még hézagosak s csak I. Ferdinánd császár uralkodása idejében válnak határozottabbá, úgy hogy ezen időtől kezdve — legalább nagyjában — már képesek vagyunk követni azt az utat, melyet a császári fegyvergyűjtemény mai állapotáig megtett. A fegyverek birtoklása, a spanyol ág elszakadása folytán Madrid és Bécs között oszlott meg s ez így maradt a mai napig. A legrégebb ügynevezett «Landesfürstliche Harnischhaus» Bécsben, melyben egyéb fegyverek és puskapor is őriztettek, a XIV. században az augusztinusok templomával szemben feküdt, 1456-ban Cilly Ulrik gróf halála után, ennek házáat, — a mely a Hofburg mai «Amalienstrasse»-ja helyén állott, császári szertárrá tették. Nemsokára I. Ferdinánd trónrajutása után az egész fegyverkészletet az ügynevezett «Stallburg»-ba helyezték át, a hol az a XVI. század első felén keresztül maradt.

1559 körül a Stallburg, a Spanyolországból Bécsbe érkezett II. Miksa császár lakosztályául jelöltetett ki, minek folytán tartalmát kiürítették és az ügynevezett «Salzburgerhof»-ba vitték át, mely a Renngasseban, körülbelül ama helyen feküdt, a hol ez a Wipplinger-úttal összejön.

I. Ferdinánd császár elhalálózása után, 1564-ben, a császári fegyvertár, a nagy tömegben levő hadi készlet kivételével ketté osztott. Egyik fele II. Miksa császár tulajdonába jutott, s Bécsben maradt, másik fele pedig örökrezsűl tiroli Ferdinánd főhercegnek jutott és Innsbruckba szállíttatott át.

Ez utóbbi rész 1606-ban a császári tulajdonba újra visszakérült, de csak 1806-ban vitetett tényleg vissza Bécsbe, mignem 1889-ben, tehát 325 év után az első részszel újból egyesítettet.

A mi a Bécsben maradt első részt illeti, erre vonatkozólag fölemlíthetjük, hogy II. Rudolf uralkodása alatt, még pedig 1584—1587-ig terjedő időszakban, a régi «Salzburgerhof» helyén egy császári szertár építettet, melyet azután I. Lipót császár 1672-ben, tetemesen megnagyobbított és a kor követelményeinek megfelelően átalakított. S ámbár a régibb, drága diszfegyverek is, a melyek a császároknak saját külön vért, vadász és nyeregkamrából kerültek ki, — a szertárban őriztettek: mind a mellett, külön levén választva a hadsereg hadi készletétől, egy önálló osztályt képeztek, mely 1765-ben tetemesen meggazdagodott a grácsi burg-

nak műkamarájából hozott díszfegyverek folytán, melyek legnagyobb részt steieri Károly főherczeg hagyatékából származtak.

1770 körül, a császári Stallburgban visszamaradt díszvérteteket és egyéb drága fegyvereket is a Rengasseban levő szertárba vitték át.

Ezen megbecsülhetetlen gyarapodások mellett azonban, melyekben a császári szertár századokon át részesült, s melyek fejlődelmének hadi erényei és műizléséről voltak hivatva tanúskodni, — érzékeny veszteségek is érték.

A legnagyobbak a francia invasio idejében, 1805 és 1809-ben. Nevezetesen az utóbbi év az, melyben a gyűjteményt ama szomorú sors érte, hogy az ellenség által a legérzékenyebben kizsákmányoltatott s a legszebb rendben levő fegyverkincsek szekerekre rakatván, Párisba vitettek. Az 1814-ben létrejött párisi béke után, az erőszakosan elvitt kincsek visszaköveteltettek ugyan s azok nagy része vissza is adatott, de mégis sok becses darab időközben elrejtetett, vagy idegen kezekbe került. Ebben az időben kerültek Európa különböző nyilvános és magán gyűjteményeibe ama fegyverzetek és fegyverdarabok is, melyekről kétséget kizárólag kimutatható, hogy a bécsi császári fegyvergyűjtemény egyes vérteteihez tartoznak.

További veszteségek a gyűjteményt 1848-ban történt kifosztása alkalmával érték, a mikor is egyes történetileg és művészetileg értékes dolgok, melyekről régibb leírások említést tesznek, eltűntek.

1856-ban a gyűjtemény az új cs. kir. tüzérségi fegyvertárba (Arsenal) vitetett át és ott az ú. n. «Rumeshalle»-ban helyeztetett el,¹⁾ hol 1888 július 1-éig maradt. Ő felsége, I. Ferencz József uralkodásának ezen korszakában tetemesen gyarapodott e gyűjtemény, ama értékes tárgyak folytán, melyek a laxenburgi kastély gyűjteménytárából ismételten oda átvitettek. A mennyiben ugyanis legfelsőbb meghagyás következtében, valamennyi ott található fegyver, mely némi régészeti, mű- vagy hadtörténelmi fontossággal bír, e gyűjteménybe lett átvive; szintúgy már ez időtájt vétettek be oda

¹⁾ *Boheim W.* Übersicht des k. k. Hof-Waffenmuseums im k. k. Artillerie-Arsenal. Wien, 1881. 124 l. K. 8-adr.

a cs. kir. udvari vadász- és nyeregkamaráknak ama nagymennyiségű hadi és díszfegyverei, melyek nem tartoztak szorosan a vadászat körébe, sőt még magából a cs. kir. kincskamarából (Schatzkammer) is számos, igen értékes tárgygyal egészítettett ki e gyűjtemény.

A legutolsó s fölötte gazdag gyarapodás pedig e gyűjteményt 1881-ben érte, a mikor legfelsőbb rendelet folytán a császári ház összes fegyverei egy külön gyűjteménybe rendeltettek összegyűjteni, a mint hogy ma ezen gyűjtemény tényleg az összes műtörténelmi gyűjtemények egy külön osztályát is képezi. Ennek kiegészítéséül még ama régibb hadi és vadászfegyvereket és nyeregszerszámokat is stb. ide csatolták, melyek csak az összes császári gyűjteményekben föllelhetők voltak.

A császári fegyver-, illetőleg szertárnak tiroli Ferdinánd főherceget megillető része, miként az már említve volt, 1564-ben Innsbruckba vitetett s az ottani burgban helyeztetett el. Ezáltal e gyűjtemény egy oly fejedelem kezébe jutott, a ki, — miként többi német fejedelmi kortársai, nevezetesen II. Miksa császár, II. Rudolf, V. Albert herceg és V. bajor Vilmos stb. kiváló műizlés által tűntek ki. E nagy férfakkal osztotta meg Ferdinánd főherceg a gyűjtés nagy munkáját, a Mediciek nemes utánzási vágya által ösztönöztetve és lovagias érzéke, — családfájának ugyancsak egyik kiváló öröksége, arra indította, hogy fegyvergyűjteményét folytonosan gyarapítsa s csakhamar valóban gazdag múzeumává tegye a XV. és XVI. századbéli legnevezetesebb hősök hadi emlékeinek.

A főherceg a gyűjtés nemes munkáját csakhamar Welser Filippina halála után kezdte meg s mindenünnen levelek útján kérte a hozzájárulást, melyek számos helyről oly nagy tömegekben érkeztek, hogy élete végén, Ambras várában levő fegyvergyűjteménye, egyike lett a történelmileg legnevezetesebb ilyenmű gyűjteményeknek.

Igyekezete oda irányulván, hogy az egyes kiváló hősök, vagy miként ő nevezni szokta: «a becsületes társaság» vértete, állandó becsben maradjon, — nemcsak jegyzeteket készítettett arról, melyeknek legrégebbe 1583-ból való, — hanem titkárját, notzingeni *Schrenckh Jakobot*, azzal is megbízta, hogy egy lehetőleg nagy terjedelmű, rézmetszetű művet szerkesszen, a mely mintegy képlel-

tár bármikor tanúskodhassék, hogy az ott levő tárgyak authenticusak. E mű: «Armamentarium heroicum Serenissimi Principis Ferdinandi Archiduci etc.» cím alatt, 1582-ben kezdetett meg, azonban csak hat évvel a főherczeg halála után, 1601-ben jelenhetett meg. A fenkölt szellemű főherczeg halála után a gyűjtemény idősebb fiának, Károly burgauai örgrófnak, birtokába jutott, ki azokat Rudolf császárnak eladta, ki által alapítójának szellemében tovább gazdagított és kifejlesztetett s ismét császári tulajdonba jutott vissza, azonban továbbra is Ambras várában maradt.

A francia háborúk idejében, egyéb az Ambrasban levő műgyűjteményekkel együtt, a fegyvergyűjteményt is jelentékeny veszteségek érték. 1796-ban és 1799-ben a kormány ismételten biztonságba helyezte azt, úgy hogy 1801-ben a lunevillei béke után újból felállítatott és rendeztetett. Az 1805-iki hadjárat alkalmával, Tirol átadása után a gyűjtemény, melynek legbecsesebb darabjai biztosságba voltak helyezve, — mivel magántulajdonnak és a császári ház hitbizományi javának tekintetett, az ellenség által csak csekély kárt szenvedett. Mind a mellett I. Napoleon tíz vérteteket, közöttük azt is, mely I. Ferencz számára 1542-ben Franciaországban készült, fölpakoltatta és Párisba szállíttatta, hol azok még ma is vannak. 1806-ban végre, császári parancs folytán, az összes gyűjtemények és drágaságok, köztük az egész fegyvergyűjtemény is Bécsbe vitetett át, hol 1808-ban a császári kertben, a cs. kir. Burg közelében állítatott föl. A következő évben, 1809-ben, ismét Péterváradra szállítatott, honnan 1810-ben újból visszakerült és 1814-ben az alsó Belvedereben állítatott föl, hol egészen az újabb időkig maradt.¹⁾

Az összes műtörténeti gyűjteményeknek az új múzeumba, legfelsőbb parancs folytán való egyesítése, 1888 deczember havában a fegyvereknek az alsó Belvederből való átszállítása által befejezetett, hol ezen gyűjtemény az udvari fegyvergyűjteménnyel egyesítettett, fölállítatott s azzal most egy gyűjteményt képez.

A mi most már a gyűjtemény fölállításának és rendezésének elveit illeti, a fentebb vázolt történelmi fejlődésből is láthatni,

¹⁾ *Ilg. Albert*, Dr. W. Boenheim. Führer durch die k. k. Ambraser-Sammlung. (Im unteren Belvedere.) Wien, 1882. K. 8-adr. 139 l.

hogy ennyi különböző korszakban s különböző szempontokból egybehozott gyűjteménnyel szemben, egységes elvek szerint eljárni mily nehéz volt, annyival is inkább, mivel alkalmazkodni kellett az újonnan épített múzeum helyiségeihez s a szigorúan tudományos elvek szerint való rendezés keresztülvitele mellett is lehetetlen volt, az egésznek összhatására való tekintetből itt ott a decoratív elemekre is nem gondolni. Mindeme nehézségekre a gyűjtemények rendezője, *Boheim* maga is utal,¹⁾ s csakugyan sok tekintetben sikerült is az neki, de mint alább látni fogjuk, nem mindenben.

Az egész gyűjtemény elhelyezését és külső fényét illetőleg, ma egyike Európa legfényesebb gyűjteményeinek. A termek fejlődési pompával, aranyozott, díszítményekkel, czímerekkel stb. vannak ékítve.

A rendezést illetőleg, a fő elv volt egy tudományosan historiai rendben sorozott fegyvergyűjteményt bemutatni, tehát nem hadtörténelmi múzeumot fölállítani, nem szemléltető módon tanítani, miért is minden decoratív elem a lehetőség szerint kerülített. Így például a lovag-vertezeteknél a bábú-alakok és a lovak teljesen eltávolítottak, melyek pedig a Belvedereben fölállítva volt régi ambrasi gyűjteménynek oly festői és igaz képet adtak, a nélkül, hogy az egész tudományos értékének ártottak volna.

Akkor, mikor az összes külföldi hadi múzeumokban oly aránytalan nagy mértékben látjuk a törekvést a decoratív fölállításra, még például oly kitűnően rendezett gyűjteményekben is, mint a párisi és berlini, — örömmel fogadnók a bécsi múzeum szigorú elveit, ha az tényleg és mindenben keresztülvitetnék. Azonban egy rendkívüli nagyot vétett ellene a rendezőség azzal, hogy a történelmi sorrendből kivette a torna-fegyvereket, melyek ráadásul még a gyűjtemény legrégibb keletű darabjait tartalmazzák és azokat, mint külön csoportot a gyűjtemény legvégére, a XXXVI. teremben helyezte el.

A tornák fénykora a XIV. és XV. század, de eltartanak egészen a XVI. század utolsó tizedéig s ezen egész korszak alatt együttesen, hogy ne mondjam elválaszthatatlanul fejlődik az egész intéz-

¹⁾ *Boheim* W. Führer 9—10. l.

mény, mint fegyverzete a hadi élettel. Ezért nem lett volna szabad a bécsi gyűjteményekben sem oly élesen elkülöníteni a kettőt egymástól.

Egyebekben a rendezés és fölállítás mintaszerű, maga a gyűjtemény pedig, eltekintve azon elsőrangú fontosságtól is, melylyel reánk magyarokra nézve bír, egyike Európa leggazdagabb gyűjteményeinek, melynek értékét különösen emeli a számos, teljes és nagy értékű vértöltőzet és a még számosabb történeti vonatkozású hiteles emlék.

A fölállítást illetőleg a teljes, vagyis egész testre való vértözetek és egész lóra való fölszerelések önállóan, szabadon vannak fölállítva a termekben, míg minden egyéb tárgy gondosan szekrényekbe van zárva. A szekrények alja barnán páczolt bükkfából készült, felső része pedig sárga réz s Wertheim-szerkezetű vázba foglalt üvegfalakból áll.

A katalógusnak megfelelő sorszámok, arannyal fekete bőrbe vannak préselve s vékony dróttal a tárgyakra fűzve. A régi s nagyon elrozsdásodott vas tárgyak, rozsdás kardok stb. sötét, vörösbarna, finom posztóra vannak fényes rézpántokkal erősítve. Ez utóbbi eljárás a legnagyobb mérvben zavarja e tárgyak kellő tanulmányozását.

A rozsdá által erősen megrongált vagy csak fenyegetett tárgyak sok múzeumban megvédés és conserválás céljából, bizonyos olajokkal páczoltatnak s lakkal vonatnak be.¹⁾ A bécsi műtörténeti múzeumban ezen eljárást teljesen mellőzve látjuk, a rozsdás vas-tárgyak eredeti állapotban vannak kiállítva, a minek magyarázata az, hogy a gyűjtemény jeles öre, *Boheim*, mint azt fegyverisméjéből látjuk, határozottan ellene nyilatkozik ez eljárásnak.²⁾

Az általam tanulmányozott minden egyes hadi múzeumban vizsgálat tárgyává tettem az illető intézetek hivatali berendezését

¹⁾ *Fenichel Samu*. A rozsdás fémrégiségek megóvása. Arch. Ért. 1890. 286—288. 1.

²⁾ *Boheim W.* Handbuch der Waffenkunde. Das Waffnenwesen in seiner historischen Entwicklung, vom Beginn des Mittelalters bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts. Mit 662 Abbildungen. Leipzig. 8-adr. Az 586-ik lapon.

es az általuk vezetett könyveket és naplókat is. A bécsi hadi múzeumnak sajátlagos fejlődési viszonyainál fogva azonban, midőn a rendező úr egy háromszázados levéltárral dolgozik, midőn tulajdonképen a gyűjtemény újabb tárgyakkal alig gyarapszik többé, oly egészen különleges rendszere van, hogy azt más múzeum aligha használhatná, — miért is annak bővebb fejtegetésétől ezúttal eltekintek.

Az emlékek közé soroltuk nemcsak azon tárgyakat, melyek magyar eredetűek, hanem azokat is, melyek magyar vonatkozásúak és több esetben olyanokat is, melyeket a katalogus nem mond ugyan ilyeneknek, de részünkről ilyenekül ismertük föl és határoztuk meg.

A sorrend tekintetében a gyűjteménynek, a katalogusnak már fentebb idézett 1889-ik évi legújabb kiadásában követett rendjét követjük:

I. Bécs. a) A császári ház fegyvergyűjteményében.

1. Tárcsa-paizs, minőt úgy e gyűjteményben mint a Bécs városi múzeumban több példányban látunk, I. Mátyás király korából. A katalogus 13-ik lapján német munkának van mondva a XV. század első feléből, a német fölírat után, mely rá van festve s következőleg szól: «*hilt · du · rñiqiz · murt · ðru · lihr · hu · ðer · feiru · ðurt · amru · rasp · mrdhu · haltfafa · agla.*» E szó «*agla*» ama kabalistikus mondásból, illetőleg annak kezdetűiből «*Atha · Gíbbor · Leolam · Adonai*» vagyis «*Erős vagy az örökkévalóságig ó Uram!*» van összeállítva.

A fölírat németsége nem bizonyít az ellen, hogy azt Mátyás valamely katonája ne viselhette volna, midőn különben teljesen hasonló a többi Mátyás-féle paizsokhoz. Annyival inkább lehetséges ez, mert a paizs lapján itt-ott lepatogó festés alatt határozottan látni egy festett kép nyomait. Lehet tehát, hogy a kérdéses német fölírat később az úrafestéssel került a paizsra. (XXV. terem, 1. szám.)

2. Kálmán püspök kardja. Kálmán püspök, kit Kálmán királlyal tévesztettek össze a régibb katalogusok, — nem más mint

Róbert királynak, 1317—75 körül élt természetes fia, a ki elébb váradi kanonok, 1337-től pedig élte végéig győri püspök volt.¹⁾

Az olaszos formájú rövid kard pengéjén, heraldikai jelvényeken kívül, a következő fölírat látható: az egyik oldalon: «COLOMANVS · EPS †» és a másik oldalon: «REX · HVNGARIE». A foglalat markolata, csavart díszítéssel egyszarvú szarvából készült, végén keleti jellegű gombbal, mely valószínűleg XV. századbeli olasz munka, a kézvédővel együtt, mely egy sárkánykigyót ábrázol. A hozzá való szép, préselt bőrtok már a XVI. század elejéről való. (XXV. terem, 18. szám.²⁾)

3. II. Lajos király hadi pánczéja. Számos körülmény arra mutat, hogy ez csakugyan a szerencsétlen király hiteles emléke, — mind a mellett részünkről az alább előadandók alapján szükségesnek tartjuk, hogy ez további kutatások által, minden kétséget kizárólag beigazoltassék.

A gyűjtemény legrégebb leltárai már határozottan II. Lajos nevére írják e pánczél s művezetének stylusa csakugyan meg is felel a kornak és divatnak, a mennyiben akkor a német ruházat divott, mely szerint II. Lajos is rendszeren öltözködött, a mint azt egykorú emlékérméin és pénzein, kivert arczképein láthatjuk. *Bechem Bernát* által, Körmöczön veretett ezüst tallérjának előlapján a király egész pánczélos lovagalakja látható³⁾ és e pánczélzat formája, a mint az a finoman vésett érmen megállapítható, azonos a szóban forgó pánczélzattal. Fegyverzetünk hitelességére vonatkozó adat még az is, hogy ez lehet azon pánczélzat, melyet Lajosnak, 1515 július 23-án, későbbi ipja, I. Miksa császár, teljesen fölszerelt ló kíséretében ajándékozott, a mint arról *Fugger* is a következőleg emlékezik meg: «ein geligertes (lótakaró) Ross und über das einen goldgeätzten köstlichen Kürass nach dem Ebenmass seines Leibes, mit welchem ein Edelknabe angethan ihm das Pferd zuritt».⁴⁾

¹⁾ *Archaeologiai Értesítő*. 1889. évf. 410. és 1890. évf. 301. lap.

²⁾ *Boheim*. Waffenkunde 243. lapján e kard sikerült rajzát is közli.

³⁾ *Weszerle*. Érmészeti táblái. Budapest. 1873. 4-edr. B. Tab. XVI. 1. sz. Tab. XV. és G. Tab. XXIII.

⁴⁾ *Fugger*. Spiegel der Ehren des Hauses Oesterreich. 1335. l. —

Jagelló Lajos akkor még csak kilencz éves volt s azután fejlődésében teljesen visszamaradt, úgy, hogy szerencsétlen halála idejében sem volt nagyobb egy tizennégy éves fiú rendes nagyságánál. Kora született volt, két éves korában már magyar, három éves korában pedig cseh királylá koronáztatott, tíz éves korában trónra lépett, 14-ik évében már teljes szakállal bírt, 15 éves korában megházasodott, 18 éves korában megöszült s húsz éves volt, midőn Mohácsnál elesett. A bécsi gyűjtemény pánczélnak csak egy méter és 27 cm. magas és összesen 12·8 kilogramm súlyú, így tehát lehet ez az a páncél is, melyet Miksa császár a kilencz éves fiúnak küldött.

És most lássuk magát a fegyverzetet: Fő jellemző vonása az I. Miksa császár idejében divatos burgundi sisak (bourguinot), «mely a közönséges sisaktól abban különbözik, hogy alsó része kidudorodó és belül homorú gyűrűt képez, mely a páncélnak beleillő kidomborodására rátolatik és ilyen formán páncél és sisak egy darabból állónak látszik, míg a közönséges tábori sisak alól csak egyszerű abronccsal bír, mely a páncél gallérjára ránehezedik.

Jelen sisak hat külön részből, ú. m. a tarkóból, a minden bourguinotnál előforduló és épen most említett karimából, a homlok és két pofarészből és végre az igen érdekes visirből van apró szögecskek segítségével összeállítva, mely részek közül különös figyelemre érdemes a tarkó alacsony sövényével, mely a fej közepére mért ütések fölfogására való és hasonló a mai dragonyos-csákón látható tarajhoz, továbbá a fölnyitható visir, mindkét oldalán apró nyílásokkal, melyek lehetővé teszik a fölfelé nézést. Az utóbbi alatt még egy második nagyobb nyílású, rostélyozott visir is létezik, a mi a legritkább esetek közé tartozik és a kényelmes légbeeresztésre való, mely czélra különben a minden bourguinotnál előforduló, különös szerkezetű állrészt is szolgál, a mennyiben kis kapocscsal zárható két részből áll.

A nyak és gallérja, melyre a sisak rá van tolva, mozgatható összeköttetésűek, hogy a lovag fejét forgathassa. Két részből állnak, melyek azonban szögecskek által zárt egészsze vannak egybe-

erősítve. A vállak kardcsapások fölfogására epaulettekkel bírnak, melyek kis csapocskákkal erősítvek a hátra és a mellre, e czélből csatolt szíjakba. A mélyen lenyúló vállszárnyak elől egymásba voltak, tehát mozgathatók, míg hátúl feszesek. A jobb oldali, elől kivágással bír, hogy ne képezzen akadályt a mellre erősített, behajtható horognak (Rüsthaken), melyben a nehéz lándzsa nyugodott és mely jelen esetben nem bír rúgóval, tehát nem önműködő, mint számos más pánczélnál.

Érdekes a csuklós könyök is, kiálló púpjával és alsó és felső kagylójával, melyek a kar összehúzását megengedik, a mennyiben akkor a föl-, illetőleg alkar azokba belefekhetik. A vaskezttyük hasonló díszítésűek, mint a páncél és behajtható újjakkal bírnak. A mellnek I. Miksa idejében divatozott, gömbölyded alakja van és a hónaljnál mozgékony betétekkel bír. Hozzá fűződik a rövid has, hosszú, nyúlványos derékkal, mely három egymásba tett abroncsból áll, hogy a lehajolást megengedje és ki van alúl vágva, úgy, hogy a páncél alatt hordott pánczéling kilátszik. Ez fölváltva szögecselt és forrasztott szemekből készült.¹⁾»

Az egész díszes fegyverzet munkája igen hasonlít I. Fülöp, castiliai királynak ifjúkori fegyverzetéhez,²⁾ a mennyiben ahhoz hasonlóan bemélyedő és rézsútt fekvő vonalak által, négyszögletű mezőkre van osztva, melyek mindegyikét előbb bepréselt, azután chemiai úton kimaratott és végre bearanyozott kereszt alakban alkalmazott, viráglevél forma dísz tölti ki, mely ékítményt *Leitner* helytelenül lombdísznek mondja,³⁾ holott az nem egyéb, mint az azon korbéli s különösen a landsknecht-viseletet jellemző hasított díszítmény utánzata. E divat jellemző sajátága volt, hogy a ruha számtalan négyszögletű darabkából volt összevarrva (verhauene oder gemutzerte Tracht), mely négyszögletű darabok négy helyen ki voltak hasítva, mely hasítékokon azután az arany fonalakkal átszött vászon, vagy a színes selyem ing kilátszott.

¹⁾ *Korda Dezső*. A bécsi cs. kir. Arsenal fegyvergyűjteményének magyar vonatkozású tárgyai. Ludovika Akadémia Közlönye. 1886. 343. 44. l.

²⁾ *Boheim W.* Führer durch die Waffen-Sammlung etc. 1889. Wien. 25. lap.

³⁾ *Leitner Quirin*. Die Waffensammlung des österreichischen Kaiserhauses in Wien. Wien, 1866—1870. Folio. VIII. tábla és szövege.

E viseletet az akkori írók erősen ostorozták. Gúnyt rejt magában a «gemutzerte Tracht» megjelölés is, mert a mutze ó-német szó és annyit jelent, mint a latin vulva. Itteni alkalmazása pajkos hasonlat, mely a rhombus alakú, bemélyedő mezőkre vonatkozik.

És e gúnyt valóban meg is érdemelték e divat túlzásai, mint bizonyos Schwarz Mátvás, gazdag kereskedőé, ki 1523-ban oly köntöst készíttetett magának, mely közel öt ezer darabkából volt művészileg összevarrva.¹⁾

A fegyverzet czombfedői pajzs alakúak és szíjjal vannak a czombhoz erősítve. A czomb hátul szabad. A térdkagylók csukló-sak. Az alsó lábszárat síma és izlésesen alakított cső védi, melynek közepén és szélein finoman tausirozott s aranyozott lombdísztményű ornamentika van alkalmazva.

Megfoghatatlannak látszik, hogy *Korda Dezső*, ki föntebb említett cikkében, különben oly szakszerűleg és lelkiismeretesen foglalkozik e pánczélnéppel, azt írja róla, hogy lábszár-védői teljesen símák, sőt az egészet rajzban is kiadván, azon is minden ékítmény nélküli lábszárvédőket mutat be, holott *Leitner* művészi kivitelű képét okvetlenül látnia kellett.

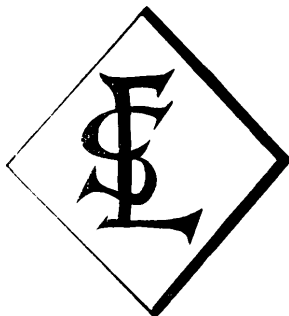
A czipők eltérően a Miksa korabeli, túlságosan hegyes czipők-től, inkább a landsknecht-viseletre emlékeztető, tompa és vágott végű lábfedők, melyek ismét úgy vannak díszítve, mint a pánczél felső részei.

Az egész fegyverzet szélein zsinor-utánczat fut végig és ehhez kimart és aranyozott s hímzést utánczó sáv fűződik. A mell felső szélén, a díszítés közepén, egy női fejjel ábrázolt, a német heraldikusok által úgynevezett «Jungfrauenadler», stb. fordul elő, mely a Nürnberg városa hármasszínű címerpaizsának egyikében előforduló alakhoz teljesen hasonlít, miért is kétségtelennek látszik, hogy az egész fegyverzet ott készült német munka.

Különösen érdekes azonban a pánczélzatunk mellén látható *E* és *S* betűs monogramm, mely technikájára nézve azonos a többi ornamentikával. Ugyane két betű külön is előfordul a két válltáron s ismét mint monogramm a fegyverzethez tartozó Küriss-

¹⁾ *Reichard* Matheus und Veit Konrad Schwarz, Kleidertrachten. Magdeburg. 55. l.

nyereg elő és hátsó ívén is. E két betű jelentősége még nincsen eldöntve s *Leber*¹⁾ igen helyesen utalja e talány megoldását a magyar történészek földadatai körébe. Ugyancsak ő azt gyanítja, hogy az *S* betű «semper»-t jelent, mint a mely szó fegyverzeteken elég gyakori. Így előfordúl a párisi múzeumban, Bayard lovag fegyver-

zetén: «Semper Save». Valamivel már valószínűbb *Leitner* véleménye, ki azt hiszi, hogy ezen két betű monogramma Szent Erzsébetnek, II. Endre király leányának és későbbi thüringiai grófnének, kinek emléke ez időtájt még igen nagy tiszteletben állott a magyaroknál, s I. Miksa idejében valóban nagyon el volt terjedve a vallásos szokás, a vértéken és pajzsokon önválasztotta védszettek képeit vagy nevét, majd vallásos mondatokat viselni. Ezen fölfogást is igen megerőtleníti azonban az, hogy ez esetben a latin nyelv mondatszerkezetének megfelelőleg, az *S* betűnek kellene elől állani, holott mint az rajzunkból is látható, a monogrammban inkább az *E* betű van elől. Megvallom, csudálom, hogy mindannyian nem jöttek arra a legközelebb eső gondolatra, hogy ez a monogram a híres fegyverkovács neve, ki a remekművet készítette. Mert hiszen ha azt a bátorságot vette magának, hogy egy királynak dolgozva, a fegyverzet előkelő részén, nem annak, hanem saját székvárosának czímerét alkalmazta, bizonyára megtehetette azt is, hogy egyszersmind nevének kezdőbetűit is megörökítette, a mi azon korban különben is rendkívül elterjedt divat volt, úgy az aranyműves ötvösöknél, mint a fegyverkovácsoknál. Még nagyobb valószínűséget ad e föltevésnek azon körülmény, hogy a legtöbb

¹⁾ *Leber* Fr. v. Rückblicke in die deutsche Vorzeit. 1844. I. k. II. 65. l.

ily díszes kivitelű vértén, különösen a nürnbergi pánczél és fegyverműveken, a fegyverkészítő vértverő vagy kovács rendesen beverí mesterjegyét s e mellett a nürnbergiek rendesen Nürnberg város czímerét is. A mi pánczélunkon a leggondosabb vizsgálat daczára, mesterjegy nem található; hanem igen is ott van díszes helyen Nürnberg czímere, a mikor is a szokásnál fogva a monogramm nem lehet más, mint a készítő mester jegye.

További útamban Nürnbergben is időzvéen, átvizsgáltam a városi számadási könyveket, az adófizető polgárok névsorát és a czéhek jegyzőkönyveinek egy részét. És azt találtam, hogy az 1516—1526. évekig, a meddig II. Lajos király uralkodott, négy olyan fegyverkovács neve fordul elő Nürnbergben, a kiknek neve megfelel az *E* és *S*, valamint az *S* és *E* betűk monogrammjainak is.

Tárgyalt fegyverzetünkhöz még egy díszes mívű Küris-nyereg tartozik, mely kék selyemmel van bélelve, és elől és hátul egy-egy, a fegyverzettel azonos díszítésű aczél ívvel bír. A mellső íven a magyar nyergeket jellemző keskeny bak nyúlik fel. A hátsó ív a szűrással járó tornáknál használt nyergekhez hasonlóan, nagyon magas. A hozzá tartozó kengyel és szíj hiányzik. Az íveken, mint már említők, az ismert *E* és *S* betűs monogramm fordul elő.

E hadtörténelmi ereklyénkről szólva, mindjárt megemlítetem, hogy annak hitelessége még megállapítandó. Bizonyára magam volnék az első, ki a nélkül is gyér ilynemű emlékeinket mentül többel szaporítani óhajtanám, de e mellett mindnyájunknak, kik e kérdéssel foglalkozunk, föladata és kötelessége az igazság keresése és szigorú kritika gyakorlása.

Innen van, hogy úgy a bécsi mint egyéb külföldi múzeumban is nem egy tárgyat, mely a katalogusokban németnek, vagy olasz és keleti eredetűnek mondatik, részünkről hazai származásúnak bizonyítottunk be. De nézetem szerint ezt a kritikát ellenkező szempontból is gyakorolnunk kell, nehogy a nemzet kegyeletével esetleg oly tárgyakat vétessünk körül, a melyek utóbb arra nem méltóknak bizonyúlnak.

És ily tévedésekre, mint azt szakembereink igen jól tudják, nagyon sok eset van. Hogy csak egy nagyon közel eső példát említek föl, a régi Zeughausban egy pánczélzatot Corvin Mátyásnak tulajdonítottak, így van az a régi leltárakba is beírva, sőt a ter-

met, melyben el volt helyezve, Corvinus-teremnek hívták; úgy, hogy a külföldi irodalomba is így került bele a kérdéses pánczél.¹⁾ Egy kissé szakszerű és behatóbb vizsgálat azután kimutatta, hogy az a XVII. században készült s mint a mellén levő kissé elmosódott czímer is mutatja, György János brandenburgi választó fejedelmé volt.²⁾

II. Lajos pánczéljára vonatkozólag is vannak ily el nem osztalott kételyeink. Azt, hogy a régi katalógusok, illetőleg leltárak, a szerencsétlen véget ért ifjú királynak tulajdonítják, mint a fentebbi esetből láthatjuk, hiteles bizonyítéknak el nem fogadhatjuk, annival kevésbé, mert e leltárak semmiféle fölvilágosítást nem adnak arra nézve, hogy a kérdéses fegyverzet miként és honnan került a császári gyűjteménybe.

Azon körülményt, hogy a pánczélzat rendkívüli kicsinységénél fogva megfelelt Lajos király fejletlen, gyermekes testalkatának, teljes bizonyítéknak szintén nem fogadhatjuk el, mert hiszen fiútornák számos esetben tartattak, s úgy a bécsi, mint az összes nagyobb európai múzeumokban mindenütt találunk ily kicsiny, 10—15 éves fiúk használatára való pánczélzatokat és fegyverzeteket.

A mi pedig a fegyverzet egyik jellemző sajátját, a rajta többször előforduló monogrammot illeti, mint fentebbi tárgyalásunkból kitűnik, igaz ugyan, hogy szentek, különösen pedig a boldogságos Szűz Mária és Szt. György alakját vértekre gyakran kivésni s pajzsokra festeni szoktak, de hogy nevük kezdőbetűit alkalmaznák, igen-igen ritka eset. Részünkről csupán a *I · H · S* betűk ilyenmő használatára tudunk példákat. A monogramm egybeállítására pedig ellene mond annak is, hogy az Szent Erzsébetre akarna emlékeztetni. Ha tehát ezen felül azon föltevést sem fogadhatnók el, hogy az a fegyverkovács mesterjegye volt, — úgy nem marad más hátra, minthogy azt a tulajdonos neve kezdőbetűinek tekintsük, — mely esetben azután az többé egyáltalán nem volna II. Lajos királynak tulajdonítható. (XXV. terem, 69. szám.)

Dr. SZENDREI JÁNOS.

¹⁾ *Meyrick*. A critical inquiry into ancient armour. 1842. Tom III. p. 120.

²⁾ *Boheim*. Führer. 1889. 162. I. XXXVI. terem, 1000. szám.